

Izlaganje na znanstvenom skupu
UDK 321.74 + 321.01 + 141.82

U potrazi za novom osnovom legitimiteta socijalističkih poredaka

Robert Blažević

Pravni fakultet u Rijeci

Sažetak

Socijalistički poreci koristili su četiri sredstva legitimacije novouspostavljenog sistema vladanja: karizmu partijskih vođa, ideologiziran i vulgariziran Marxov nauk, rezultate industrijalizacije i zasluge komunističke partije u borbi protiv fašizma. Nijedno od tih sredstava nije u mogućnosti osigurati optimalni legitimitet socijalističkim porecima. Osiguranje legitimiteta omogućilo bi legaliziranje političkog pluralizma i djelatne javnosti.

1. Politička vlast, ako želi imati kontinuitet i stabilnost, mora, prema Weberu, ispuniti dvije pretpostavke. Prvo, mora imati na raspolaganju upravni aparat, aparat »apsolutno poslušnih ljudi« (napose vojni i policijski). Motivi za pokornost članova upravnog aparata spram vlastodržaca (gospodara) mogu se osnivati na običaju, mogu biti afektivnog (emocionalnog) karaktera, mogu se kriti u materijalnim interesima (materijalni interesi članova izvršavajućih upravnih organizacija najčešći su razlog njihove pokornosti vlastodržcima), konačno mogu biti idejne prirode.

Drugo, vlast mora kod podvlašćenih »probuditi« vjeru u svoju legitimnost. »Uzdrmanje« vjere u legitimnost može imati dalekosežne posljedice po opstanak političke vlasti.¹ Weber razlikuje tri čista tipa legitimne vladavine: le-

¹ Bez obzira na značaj koji vjera u legitimnost ima za svaku političku vlast, čini se da uska isprepletenost interesa između gospodara i upravnog aparata u odnosu na mase i nemoć masa omogućuje da se vlastodržci i odreknu pretenzija na legitimitet. U vezi s tim valja istaći da se nerijetko podvlašćeni u masovnom broju — u svojem pokoravanju političkoj vlasti — ne orijentiraju spram vjere u legitimnost političke vlasti. Oni, naime, mogu da simuliraju, da »glume« svoju pokornost političkim gospodarima zbog raznih motiva. Može se, primjerice, raditi o razlozima oportuniteta, o materijalnim interesima, a njihov stav pokornosti u odnosu na vladajući politički poredak može biti i posljedica njihove bespomoćnosti pred vlastodržaćkim aparatom. Potonji razlog je, čini se, i najčešći.

galni, tradicionalni i karizmatički. Legitimitet legalne vladavine temelji na vjeri u legalnost zakonski zasnovanih poredaka i pravu »osoba koje su na osnovu njih pozvane da vrše vlast. Legitimitet tradicionalne vladavine pak bazira na vjerovanju u svetost tradicija »koje postoje odvajkada« i na vjerovanju u legitimnost osoba koje su na osnovu njih pozvane da »uživaju autoritet«. Končno, legitimitet karizmatičke vladavine bazira na »izuzetnoj predanosti svetosti ili heroizmu, ili uzornim osobinama neke osobe i poretku koji je ona otkrila ili stvorila«. ² Dakle, u slučaju legalne vlasti radi se o pokoravanju legalno uspostavljenom, bezličnom poretku i osobi koja je na osnovu njega određena za pretpostavljenu. Dakako, njene naredbe se moraju kretati u okviru zakonski definiranih granica. Kod tradicionalne vladavine postoji pokoravanje gospodarevoj ličnosti, međutim, u pravilu je tradicija ta koja određuje dokle seže to pokoravanje. U karizmatičkoj vladavini radi se o pokoravanju karizmatičkom vođi, na osnovu vjere u njegove natprosječne, odnosno ne svakom dostupne osobine. ³

2. U dosadašnjoj povijesti socijalističkih poredaka postojala su, čini se, u osnovi četiri sredstva legitimacije novouspostavljenog sistema vladanja. To su: karizma partijskih vođa, ideologiziran i vulgariziran Marxov nauk, rezultati postignuti na planu elektrifikacije i industrijalizacije zemlje i tradicija (nacionalna ili pak povijesna zasluga komunističke partije u borbi protiv fašizma tijekom drugog svjetskog rata). Ta su se sredstva primjenjivala u nizu zemalja »realnog socijalizma«, s tim da je akcent, ovisno o trenutačnim okolnostima, prelazio s jednog na drugo ili su se pak primjenjivala kombinirano. ⁴ Karizma partijskih vođa kao sredstvo legitimacije poglavito je primjenjivana u onim zemljama gdje su realizirane autohtone revolucije (primjerice SSSR, Jugoslavija, Kina), dakle, u onim zemljama u koje »revolucija« nije došla na sovjetskim tenkovima. Karizmatičke partijske vođe (npr. Lenjin, Staljin, Tito) su u svojoj ličnosti inkarnirali duh zajedništva u zemljama koje su nerijetko kulturno, etnički, politički i ekonomijski heterogene. ⁵ U SSSR-u je, primjerice,

² Usp. Blažević, Robert, *Politička vladavina*, ICR, Rijeka, 1988, str. 50—53.

³ O Weberovim tipovima legitimne vladavine vidi: Blažević, *op. cit.*, str. 54—91.

⁴ I »realsocijalistički« poreci su, dakako, suočeni s posvemašnjom krizom legitimteta, vjerojatno ozbiljnijom nego države »kasnog kapitalizma«. Nerijetko se u analizi krize legitimteta socijalističkih poredaka polazi od Weberova poimanja legitimnosti. Upućuje se, naime, na dva uvjeta koje je potrebno, po Weberovu mišljenju, ispuniti da bi poredak imao legitimnost. Poredak mora jedan dio podanika (stanovništva) akceptirati kao obvezujući, a drugi pak dio podanika vladajućem političkom poretku se ne suprotstavlja predstvom alternativnog poretka. Agnes Heller, primjerice, drži da su u SSSR-u ispunjena oba uvjeta i stoga se sovjetski politički poredak može smatrati legitimnim, pa čak i tada ako samo članovi KPSS ili »samo rukovodeća partijska tijela« smatraju poredak primjerenim i obvezujućim. Nema, međutim, »nikakvih masa« koje bi postojećem poretku suprotstavile alternativni model. Bitno je drugačija situacija u nekim drugim istočnoevropskim zemljama, napose u Čehoslovačkoj, Poljskoj i Mađarskoj. S jedne strane, naime, broj subjekata koji legitimiraju poredak je malobrojan (ograničen je na vladajuću elitu), a većina podanika u navedenim zemljama ima predstavu o alternativnom političkom poretku. U pitanju je zapadnoevropska ili sjevernoamerička liberalno-pravna država. Stoga su, drži Hellerova, te zemlje u »permanentnoj krizi legitimacije«. Usp.: Ferenc FEHER, i dr., *Diktatura nad potrebama*, Rad, Beograd, 1986, str. 203—204.

⁵ Usp.: Blažević, *Karizma kao legitimirajući princip socijalističkih poredaka*, »Dometi«, Rijeka, 1—2—3, 1988, str. 29—34.

Staljinova karizma bila dominantno sredstvo legitimacije od 30-ih pa do sredine 40-ih godina. Poslije 1945. teror nije imao razmjere iz 30-ih godina kada je, u vrijeme dominacije »terorističkog totalitarnog sistema«, koji se legitimirao karizmom vođe, likvidirano, po nekim procjenama, čak dvadeset milijuna ljudi.⁶ »Karizmatička legitimacija je u Sovjetskom Savezu postala historijski zastarjela nakon pobjede u drugom svjetskom ratu. Otada je taj isti sistem dominacije mogao da se legitimira i na drugačiji način; vladavina i sistem su mogli da se diferenciraju, te je elita mogla da vlada ne pribjegavajući terorističko-totalitarnom tipu vladavine. Ona je, štoviše, u izvjesnom smislu mogla da opstane preobražavanjem terorističkog totalitarizma u neteroristički.«⁷

Ideologizirana i vulgarizirana izvorna Marxova misao jest daljnje sredstvo legitimacije socijalističkih poredaka u kojima se Marxov nauk nastojao prikazati od strane partijskih ideologa, kao rukovodstvo za realizaciju razotuđene zajednice odnosno za revolucionarnu preinaku društvene zbilje. »Marksizam-lenjinizam« kao oficijelna ideologija u zemljama »realnog socijalizma« nastoji se nametnuti od strane partijskog rukovodstva kao jedina prava znanost o društvu. »Građanska« znanost, međutim, prikriva stvarno stanje stvari u društvu i stvara »mitove i iluzije«.⁸

Rezultati postignuti na planu elektrifikacije i industrijalizacije zemlje (poznata je uostalom Lenjinova teza da je sovjetska vlast plus elektrifikacija zemlje jednako socijalizam) za vrijeme trajanja »socijalističke vlasti« predstavljali su također značajno sredstvo legitimacije socijalističkih poredaka. Dakako, u prvih nekoliko decenija kada je takav tip političkih poredaka bio ekonomski efikasan i koliko-toliko bio u stanju ravnopravno parirati Zapadu.⁹ Posvemašnja ekonomska kriza u svim socijalističkim porecima uzrokovala je da se to sredstvo legitimacije stavi ad acta. U SSSR-u se, međutim, upozorava da njihov sistem, za razliku od kapitalističkog Zapada, osigurava stabilni sistem cijena koje se, bar što se tiče artikala koji su nužni za standard, poput, primjerice stanarina, struje, plina nisu već decenijama povećavale. U vezi s tim upućuje se također na punu zaposlenost i sigurnost radnog mjesta.

⁶ Usp.: Feher, i dr. op. cit. str. 217. Hellerova, naime, drži da totalitarna država, a to su, po njezinu samorazumijevanju, sve socijalističke zemlje sa sovjetskim modelom političkog poretka, zajedno s karizmatičkom legitimacijom, dovodi do poretka kojeg se može nazvati terorističkim totalitarizmom. Totalitarni su poreci stoga jer je podržavljeno građansko društvo i odstranjen svaki mogući pluralizam. Staljin je tridesetih godina boljševičku partiju instrumentalizirao do krajnjih konsekvencija tako da je na djelu bio neviđeni teror protiv stvarnih ili izmišljenih neprijatelja, a također je zahvaljujući teroru onemogućeno svako potencijalno razilaženje u mišljenju »unutar i izvan partije«. Boljševička partija je transformirana u terorističko-totalitarnu. Usp.: Feher i dr., op. cit., str. 215—218.

⁷ Feher i dr., op. cit., str. 219—220. Staljinovom smrću definitivno je napravljen raskid s terorističkim totalitarizmom i karizmatičkom legitimacijom poretka.

⁸ Tako npr. I. A. Čujev, »Komunistički odgoj radnih ljudi — glavni zadatak ideološkog rada Partije«, u: Stjepan Pulišelić, *Političke stranke kao faktor suvremenog političkog sistema*, Zagreb, Naprijed, 1971, str. 402—427. S tim u vezi valja uputiti na paradigmatičnu misao koja je poslije rata bila nerijetko rabljena u Jugoslaviji. Ona, naime, glasi: »Ne vjerujemo u nebesa, već u Marxa i Engelsa!«

⁹ Hruščovu je tako ambicija bila da SSSR stigne i prestigne SAD u ekonomskom razvoju. On je čak bio predvidio točan datum kada će se u Sovjetskom Savezu izgraditi visokorazvijeno komunističko društvo.

Konačno, jedno od sredstava putem kojeg se nastojalo osigurati legitimitet socijalističkih poredaka jest tradicija. Pretpostavka za uporabu tradicije kao sredstva legitimacije je, dakako, protok izvjesnog vremenskog razdoblja od uspostave novog poretka. U SSSR-u je primjerice, upotreba tradicionalne legitimacije postala aktualna 50-ih godina, napose poslije Staljinove smrti. Kombinirale su se dvije tradicije, ruska (nacionalna) tradicija i tradicija sovjetske vladavine od 1917. nadalje.¹⁰ U Jugoslaviji, pak, otkako je na djelu posvemašnja kriza sistema, opetovano se inzistira na tradiciji, odnosno na ulozi KPJ u ratu i poslijeratnoj izgradnji zemlje, a također na sukobu i raskidu sa Staljinom 1948. godine.

Čini se da nijedno od četiri navedena sredstva nije danas u mogućnosti osigurati optimalni legitimitet socijalističkim porecima. Stoga se s pravom u političkoj teoriji upućuje na potrebu uspostavljanja nove osnove legitimiteta tih poredaka. Naime, s obzirom da se ne radi, kako se nerijetko drži, o demokratskim sistemima, fundamentalna pretpostavka za njihovu radikalnu demokratizaciju jest legalizacija frakcija koje u komunističkoj partiji postoje i »podzemno« djeluju.¹¹ Legaliziranje frakcija, odnosno uvođenje političkog pluralizma na socijalističkoj platformi omogućilo bi, pored osiguranja legitimiteta, konkurenciju različitih ideja i programa te uspostavu djelatne javnosti. Time bi se, također, pored većeg upliva biračkog tijela na rad državnog i partijskog aparata, u političkom sistemu institucionalizirali kontrolni mehanizmi za donošenje politički odgovornih odluka i efikasno spriječila mogućnost pojave patoloških promjena u mehanizmu političke vlasti, odnosno njena degeneracija i birokratizacija.

¹⁰ Usp.: Fehér i dr., op. cit., str. 222. Po mišljenju Agnes Heller žestok otpor Hruščovljevoje destalinizaciji partijsko rukovodstvo nije pružalo zbog svoje »staljinističke vjere«, već stoga jer bi ispitivanje zločina koji su počinjeni za vrijeme Staljinove tiranije dovelo do pitanje tradicionalnu legitimaciju, a to bi, dakako, moglo ugroziti njihovo pravo na vladavinu. Čini se, međutim, da ne treba zancmariti ni staljinističko nasljeđe u svijesti aparatčika.

¹¹ Usp.: Adam Schaff, *Komunistički pokret na raspuću*, Globus, Zagreb, 1985, str. 117. Napuštanje načela demokratskog centralizma, kao osnovnog organizacijskog principa komunističkih partija, predstavlja, dakako, osnovnu pretpostavku za rekonstrukciju organizacija takvog tipa na demokratskim osnovama. Na taj način bi se također onemogućile oligarhijske tendencije (koje su inače inherentne za te organizacije), odnosno prevelika koncentracija vlasti u partijskom vrhu.

ISSN 0014-1801
UDK 316.773+32:989.9+316.8

Robert Blažević
*IN SEARCH OF A NEW LEGITIMATION
FOR THE SOCIALIST SYSTEMS*

Summary

The socialist systems have so far relied on four means to legitimate their newly established control of power: charismatic qualities of their leaders, ideologized and vulgarized versions of Marx's teaching, achievements in industrialization, and the Communist Party's credentials in combating Fascism. None of these means can secure an optimum legitimation for the socialist systems, which can be legitimized only through the institution of political pluralism and an open conduct of public affairs.

Autov politički legitimizacija do sada je ostala na četiri načina: karizmatičke osobine vođa, ideologizirane i vulgarnizirane verzije Maršovog učenja, postignuća u industrijalizaciji i Komunističke partije's vjerenost u borbu protiv fašizma. Ni jedan od ovih načina ne može osigurati optimalnu legitimaciju za socijalističke sustave, koji se mogu legitimirati samo kroz instituciju političke pluralizma i otvoreno vođenje javnih stvari.

Socijalistički sustavi do sada su se oslanjali na četiri načina legitimacije svoje vlasti: karizmatičke osobine vođa, ideologizirane i vulgarnizirane verzije Maršovog učenja, postignuća u industrijalizaciji i Komunističke partije's vjerenost u borbu protiv fašizma. Ni jedan od ovih načina ne može osigurati optimalnu legitimaciju za socijalističke sustave, koji se mogu legitimirati samo kroz instituciju političke pluralizma i otvoreno vođenje javnih stvari.

Legitimacija socijalističkih sustava do sada je ostala na četiri načina: karizmatičke osobine vođa, ideologizirane i vulgarnizirane verzije Maršovog učenja, postignuća u industrijalizaciji i Komunističke partije's vjerenost u borbu protiv fašizma. Ni jedan od ovih načina ne može osigurati optimalnu legitimaciju za socijalističke sustave, koji se mogu legitimirati samo kroz instituciju političke pluralizma i otvoreno vođenje javnih stvari.

Legitimacija socijalističkih sustava do sada je ostala na četiri načina: karizmatičke osobine vođa, ideologizirane i vulgarnizirane verzije Maršovog učenja, postignuća u industrijalizaciji i Komunističke partije's vjerenost u borbu protiv fašizma. Ni jedan od ovih načina ne može osigurati optimalnu legitimaciju za socijalističke sustave, koji se mogu legitimirati samo kroz instituciju političke pluralizma i otvoreno vođenje javnih stvari.